

Wilhelm Bruchnalski

Próba kanonu wydawniczego w zastosowaniu do zbiorowej edycji "Dzieł wszystkich" Mickiewicza

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 20/1/4, 126-154

1923

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

WILHELM BRUCHNALSKI.

PRÓBA KANONU WYDAWNICZEGO
W ZASTOSOWANIU DO ZBIOROWEJ EDYCJI
„DZIEŁ WSZYSTKICH“ MICKIEWICZA..

„...hoher Dank ist dem zu sagen,
Der frisch uns an das Buch gebracht,
Das allem Forschen, allen Klagen
Ein grandioses Ende macht“.
Goethe.

Podstawę całej nauki literatury, czy przez nią będzie się rozumiało literaturę w znaczeniu ściślejszem, czy t. z. literaturę naukową, stanowi tekst pod postacią bądź rękopisu, bądź książki drukowanej. Książka, która przedstawia ustalenie płynnego stanu twórczości literackiej, przejawiającego się w mniejszej lub większej ilości redakcyj rękopiśmiennych tego samego dzieła, czy mniejszej lub większej ilości jego mniej lub bardziej zmienionych wydań drukowanych, musi być wynikiem ustalenia, dokonanego na podstawie pewnych zasad, które, jeżeli będą zgodne z zasadami nauki, sprawią, że książka otrzyma epitet: wydanej naukowo, w razie przeciwnym będzie wydawnictwem nienaukowym.

Stwarzanie tekstu naukowego, od którego bezwzględnie zależy wydanie naukowe dzieł piśmienniczych, jest celem i dążeniem filologii; przy pomocy całego szeregu środków i poczynąń umiejętnych, między którymi rolę pierwszorzędną odgrywają: gramatyka, krytyka, hermeneutyka, egzegeza, analiza, interpretacja i t. d., z przydawką: historyczna, filozoficzna, filologiczna, estetyczna i t. d., dokonywa ona najważniejszego z zadań swoich: dostarcza doskonale przygotowanego materiału umiejętności literatury dla jej zajęć i również nieskazitelnie podanego skarbu twórczości literackiej lekturze inteligentnych kół społeczeństwa.

Jeśli bez tekstu, w całym tego słowa znaczeniu poprawnego, właściwie niemożliwe jest czytelnictwo porządne wogóle, w stopniu o wiele wyższym niemożliwość tę należałoby odnieść

do wszystkich części całej umiejętności literatury, do historii czy nauki literatury, do biografiki, nawet do psychografji czy psychologii i t. d.

Ale jest jedna ponadto okoliczność, która przy podkreślaniu ważności wydań doskonałych nie może być pominięta.

Jak długo literatura istnieje, nie było poety ani wogóle pisarza, któryby oddawał się twórczości jedynie dla siebie samego, nie zaś dla społeczeństwa i otoczenia, z którego wyszedł, pomimo nawet wypowiedzanego głośno hasła: „sobie śpiewam a muzom“. Wbrew nawet woli twórcy społeczeństwo uważa się za uprawnione do zbierania i zabierania owoców jego pracy, przywłaszcza je całej swojej współczesności i przekazuje następcom na wieczyste czasy jako najbardziej odżywcze „mleko“ i najczystsza „krew“ dla mającego rozwijać się szczęśliwie i pięknie duchowego organizmu narodu. Za te skarby należy się ich rozdawcy wdzięczność od społeczeństwa: jakoż niema narodu, któryby wieszczów swoich wielką czcią nie darzył. Ale nie istnieje chyba „monumentum aere perennius“ dla wszystkich wybitnych przedstawicieli pióra, jak należyte, zbiorowe wydanie całej ich puścizny duchowej. Obowiązek ten nabywa tem większej wagi, gdy twórca był genjuszem, — gdy nie jest już przy życiu, — gdy za życia nie miał nie tylko doskonałej, ale i pełnej edycji dzieł swoich. Często jest tu bowiem zjawiskiem, że aż do chwili pojawienia się zbiorowego i całkowitego a wyczerpującego aparatu historyczno-krytycznym opatrzonego wydania dzieł pisarza nikt, pomimo studjów najpracowitszych, nie miał właściwie wyobrażenia dokładnego, jak szeroką i głęboką była jego działalność literacka, jak przez czyny swoje wpływał na społeczeństwo czy piśmiennictwo wogóle. Dojmujący ten niedobór w literaturze usuwają naukowe, pełne wydania zbiorowe i przez to, że, wykrywając i ogłaszając rzeczy autora nieznane, uzupełniają zasoby jego twórczości, i dlatego, że dla znanych zdobywają podstawy pewności krytycznej, a przez obie te czynności pozwalają z jednej strony każdemu inteligentnemu czytelnikowi zwrócić uwagę na całego — żeby się tak wyrazić — pisarza, ogarnąć go i zrozumieć, każdemu zaś badaczowi naukowemu umożliwić stosowanie w pełnej mierze do puścizny genjusza oceny, mającej za fundament większą ilość faktów a przez to bardziej niż przedtem uzasadnionej. Nie można również nie zaznaczyć jeszcze faktu, niejednokrotnie zauważonego co do konieczności wydań zbiorowych, że mianowicie od nich i z nimi dopiero zaczyna się nowe życie twórcy i świeże w stopniu wzmożonym oddziaływanie jego na społeczeństwo. Stwierdzić wreszcie należy, że dzieła genjusza własnością warstw szerokich mogą stać się jedynie przez wydania popularne, które wtedy tylko zdołają spełnić swoją rolę, gdy oprą się na umiejętnościach, wszelkim wymaganiom nauki odpowiadających edycjach.

Z okoliczności przytoczonych wypływa jasno, jak ważną dla umiejętności literatury jest z jednej strony sztuka wydawnicza tekstów, istniejących bądź tylko w przekazach rękopiśmiennych, bądź w drukach, bądź w jednych i drugich równocześnie, — z drugiej strony nauka, sztuce owej za przewodniczkę służąca pod postacią wskazówek, w system ujętych.

Piśmiennictwo polskie wogóle posiada już znaczną ilość wydawnictw, spełniających w swoim zakresie nieraz znakomicie postulaty scyentyficzne. Jako przykład wystarczy przytoczyć w naukowym jego dziale wydawnictwa na polu historjografji lub prawoznawstwa, mianowicie wydawnictwa źródeł, z któremi przecie łączyć się muszą teoretyczne sprawy takie, jak kwestja tekstu zasadniczego, filjacyj, języka, pisowni i t. d.; — w dziale zaś literatury bądź zbiorowe edycje naukowe takie, jak: „wydanie pomnikowe“ „Dzieł wszystkich“ Jana Kochanowskiego (Warszawa, 1884—1897), — jak Akademji Umiejętności „Corpus antiquissimorum poetarum Latinorum Poloniae“ i „Biblijoteka pisarzy polskich“, — jak pierwsze krytyczne wydanie „Dzieł“ Mickiewicza, rozpoczęte przez Towarzystwo literackie imienia poety, — jak „Dzieła“ Słowackiego w opracowaniu Gubrynowicza i Hahna, — jak „wydanie jubileuszowe“ „Pism“ Krasieńskiego, dokonane przez Czubka, — jak Norwida „Pisma zebrane“ przez Przesmyckiego, — jak krakowska „Biblijoteka Narodowa“ lub warszawski Gebethnera i Wolfa zbiór p. t. „Pisarze polscy i obcy“ i t. p., — bądź wydania utworów poszczególnych, jak: Reja „Wizerunk“, świetnie dokonany przez Ptaszyckiego a „Zwierciadło“ przez Adalberga, — Krasickiego „Satyry i Listy“ Bernackiego, — „Anhelli“, „Beniowski“, „Przedświt“ i t. d. Kleiner, który również przygotowuje „Dzieła wszystkie“ Słowackiego, i cały szereg innych wydawnictw z tak znakomitą na czele rzeczą jak „pierwsze wydanie krytyczne z komentarzem treści i formy“ „Genezis z ducha“ Lutosławskiego.

Jeżeli naukowa praktyka wydawnicza w zakresie dzieł literackich na dobro swoje, w przeciągu ostatnich lat czterdziestu, może zapisać dorobek spory, mniej zato placu dotrzymuje jej teoria sztuki wydawniczej. Sprawa tej ostatniej, poważnie zainicjowana niemal dopiero podczas zjazdu historyczno-literackiego w trzechsetną rocznicę śmierci Kochanowskiego (1884), stała się tematem kilku doniosłego znaczenia wygłoszonych i przedyskutowanych wtedy referatów, jak: L. Ćwiklińskiego: „W jaki sposób wydawać należy poetów polsko-łacińskich XVI w.“, — W. Wisłockiego: „O podjęciu wydawnictwa Biblijoteki pisarzy polskich“, — A. Kaliny: „Jakich zasad trzymać się należy w transkrypcji rękopiśmiennych i drukowanych zabytków polskich od najdawniejszych czasów do XVII w.“, a szczególnie najgruntowniej i najszerzej zarazem pomyślanej rzeczy R. Pilata: „Jak należy wydawać dzieła polskich pisarzy XVI i XVII w.“. Po Pilacie kwestję tę w sporo lat później podniósł w swoim

„Zarysie krytycznego wydania poetów polskich“ K. Wojciechowski podczas krakowskiego zjazdu historyków 1900 r., przed nim zaś i po nim aż do czasów najnowszych była ona przedmiotem artykułów przygodnych, związanych n. p. z recenzją różnych wydawnictw albo mniej lub bardziej specjalnych roztrząsań prof. Brücknera, Chrzanowskiego i in. Mimo to jednak zasady krytycznego wydawania dzieł literatury, — jak to słusznie zauważył już Pilat, — „gdzieindziej utarte i ogólnie uznane, nie rozpowszechniły się jeszcze u nas w tym stopniu, jakby sobie życzyć należało, a są nawet częstokroć zapoznavane“, na dowód czego możnaby przytoczyć teraźniejszych, nawet poważnych wydawców, którzy w wydawnictwach swoich albo nie zdają sobie zgółą sprawy ze znaczenia dla przedruków t. zw. „editio princeps“ i „ultima“, ani ze stosunku ich do autografów autora, albo też idą drogą skrajną, bądź przesadzając w konserwowaniu wszystkich najmniej ważnych właściwości n. p. pisowni dawnej, bądź niemiłosiernie i bez zastanowienia pisarza starego modernizując, korygując i t. d. Zanim w obrębie krytyki polskiej zaczną się pojawiać, przed wprowadzeniem w czyn zamierzonych wielkich, pełnych edycji poetów czy wogóle pisarzy, naukowo omówione i uzasadnione zamierzeń takich programy, jak to miało miejsce n. p. w literaturze niemieckiej przed zbiorowem wydaniem dzieł Wielanda, w której prof. B. Seuffert dał wzorową w tej dziedzinie wprowadzającą pracę: „Prolegomena zu einer Wieland-Ausgabe“ (Berlin, 1904—1909, I—VI), może nie bez korzyści będzie próba zebrania i zestawienia zasad teoretyczno-wydawniczych w zastosowaniu do „Dzieł wszystkich“ Mickiewicza.

Próba ta zawdzięcza — należy to nadmienić — powstanie swoje uchwale Sejmu warszawskiego, zarządzającej pełne naukowo-popularne wydanie całej bez wyjątku, o ile tylko jest przystępna, puścizny duchowej twórcy „Wallenroda“, „Dziadów“ i „Pana Tadeusza“, a jeżeli właśnie z tego powodu, ograniczającego ją do jednego poety, nie odpowiada wielu problemom, mogącym nasunąć się wydawcy, przynajmniej ma tę stronę dodatnią, że opiera się na przestudjowaniu wielkiej ilości wydawnictw autorów niemieckich, francuskich, angielskich, włoskich i klasycznych, tudzież na recenzjach tychże wydawnictw.

I.

Przeznaczenie i cel wydawnictwa.

Przeznaczeniem naukowego wydania dzieł Mickiewicza jest stworzenie możliwie zupełnej, piśmienniczej, w języku polskim, francuskim i innym, puścizny poety badaczom i warstwom inteligentnym społeczeństwa, — a celem: danie tej puścizny w tekście,

na podstawie naukowej opracowanym i objaśnionym zapomocą wstępów i komentarzy, tudzież innych środków dodatkowych, jeśli okażą się stosownymi i w przypadkach poszczególnych koniecznymi.

II.

Tytuł ogólny wydawnictwa.

Mickiewicz sam, nie skuteczniwszy nigdy żadnego wydania, któreby mogło nosić bezwzględnie miano „zbiorowego” lub „pełnego” definitywnego, dał tylko wydania „zbiorowe” w znaczeniu subiektywnem, takim, w jakim pojmowało je i pojmuje wielu poetów, t. j. jako zbiór utworów wybranych, zupełnie skończonych i godnych publikowania, nadto w układzie takim, jaki nadać zbiorowi podobало się twórcy.

Co się tyczy brzmienia tytułów, jakimi w tych razach Mickiewicz się posłużył, dwa ich tylko istnieją:

„Poezje”, nieraz z określeniem: „wydanie nowe, pomnożone, powiększone, przerobione, pełne i t. d.”, dany wydaniom, przez samego autora dokonanym lub za jego życia, mianowicie wileńskiemu 1822/23, paryskiemu 1828, poznańskiemu t. r., poetsburskiemu 1829, warszawskiemu Merzbacha 1832 i 1833, nareszcie paryskiemu Jełowickiego, „przejrzanemu i poprawionemu przez autora” 1838 r., i:

„Pisma”, dany po raz pierwszy „na nowo przejrzanemu, dopełnionemu i za zezwoleniem” Poety „do druku podanemu”, czterotomowemu, paryskiemu wydaniu Chodźki z 1844 r., które też było ostatnią wogóle edycją zbiorową, za życia Mickiewicza uskuteczniłą.

Termin „pisma” pojawił się po raz pierwszy w tem wydaniu zbiorowem, które objęło teren twórczości piśmienniczej szerszy niż wydania z przed r. 1844, skutkiem pomieszczenia w niem całego szeregu (16) artykułów w mowie niewiązanej, i to nie tylko pod postacią prozy poetycznej („Księgi Narodu”), ale także służącej krytyce i polityce.

Zachodziłoby pytanie, azali, idąc za wskazówką czterotomowego wydania paryskiego z r. 1844, nie należałoby naukowemu, pełnemu wydaniu Poety dać również tytułu „Pisma”, czy też jakiś inny tytuł. Od r. mniej więcej 1860 zaczynają pojawiać się edycje zbiorowe p. n. „Dzieła”, a praktyka takiego nazywania — należy to zaznaczyć — jest zgodna z praktyką wydawniczą w literaturze europejskiej, która prawie że zasadniczo nazywa wydania zbiorowe poetów wogóle, czy są w prozie, czy wierszach: dziełami, opera, oeuvres, Werke i t. d., w szczególności: „oeuvres poétiques complètes”, „sämmtliche poetische Werke” i t. d.

Tytuł ogólny naukowego zbiorowego wydania utworów Mickiewicza powinien brzmieć: „Adama Mickiewicza Dzieła wszystkie“, — bliższe zaś jego określenie uwydatnione będzie, ze względu na części składowe, w podtytułach.

III.

Tekst wydawnictwa.

Zasób tekstów Mickiewicza należy podzielić na dwie grupy:

A. Dzieła poetyckie i prozaiczne, —

B. Listy.

Prawidła, mające kierować sporządzeniem tekstu, dotyczą:

- a. jego strony wewnętrznej, mianowicie: 1. podstawy tekstu i 2. krytyki tekstu, — następnie
- b. strony zewnętrznej.

IV.

A) TEKST DZIEŁ POETYCZNYCH I PROZAICZNYCH.

a) Strona wewnętrzna tekstu.

1. Podstawa tekstu.

Co do tekstu, t. j. wyrażenia osnowy zapomocą słowa pisanego, walor mają wytyczne następujące:

a) Podstawę tekstu stanowią ze względu na poezję i pewną część prozy ostatnie wydania zbiorowe, za życia Poety a przede wszystkim za jego współudziałem albo przynajmniej pod jego okiem dokonane (t. zw. Ausgaben letzter Hand, editiones ultimae), one bowiem z uwagi czyto na formę, układ czy brzmienie przedstawiają niejako wyraz ostatniej woli twórcy.

Za wydania zbiorowe ostatnie należy uważać wydania:

1. z roku 1838 p. t. „Poezje Adama Mickiewicza. Wydanie A. Jełowickiego i Sp., przejrzone i poprawione przez autora. Paryż. W księgarni i drukarni polskiej“, T. I—VIII, do którego wciągnięto, w postaci niezmienionej, wydania osobne dzieł poszczególnych, publikowane przed r. 1838 (nawet w innych oficynach składane), jak n. p. „Dziadów“ cz. III z r. 1832 i „Pan Tadeusz“ z r. 1834;

2. z roku 1844 p. t. „Pisma Adama Mickiewicza. Na nowo przejrzone, dopełnione i za zezwoleniem jego... do druku podane. Paryż, 1844, w drukarni Bourgonne et Martinet“, t. I—IV, w którym po raz pierwszy dokonano podziału na: Poezję i Prozę.

Wszystko inne, co do wydań wymienionych nie weszło, a było już publikowane drukiem, opiera się wogóle na swoim

wydaniu ostatniem (choćby jedynem), o ile dokonane zostało za współudziałem lub pod okiem autora; jeśli zaś nie było publikowane, opiera się na autografie Poety lub kopji o wartości autentyku.

Rzeczy drukowane, nie uwzględnione nigdy przez Poetę, których autografy nie istnieją, uważać należy za kopje bez wartości autentyku, chyba że krytyka osądzi inaczej.

β) Wydania zbiorowe pierwsze (editio princeps) lub wogóle starsze od ostatnich zbiorowych, jako też utwory czy pisma poszczególne, osobno publikowane, niemniej autografy Poety, mogą w kwestji podstawowego tekstu spełniać tylko rolę pomocy i kontroli przy jego ustalaniu i usuwaniu błędów tradycyjnych, nie zawsze drukarskich.

γ) Teksty autografów, odkrytych po śmierci Mickiewicza, w brzmieniu mniej lub bardziej odbiegającym od wydań, niewątpliwie przez niego samego gdziekolwiek już dokonanych, mających zatem za sobą sankcję woli autora, pod żadnym warunkiem nie wchodzi na miejsce tekstów, już drukiem niejednokrotnie ustalonych, jak to fatalnie, a wbrew zasadom wszelkiej krytyki edytorskiej, stało się z „Odą do młodości“ w edycji Kallenbacha (Brody, u Westa).

δ) Teksty utworów, nigdy przez samego Mickiewicza nie wydanych, ogłoszonych dopiero po jego śmierci, ale w publikacji swej opierające się na autografie, winny być — o ile to jeszcze możliwe — skontrolowane na podstawie rękopisów autentycznych; w tych razach, w których autograf jest dostępny, bezwarunkowo nie jest dopuszczalne podawanie utworu w wydaniu zbiorowem na podstawie druku, choćby nawet mającego pewną za sobą powagę.

ε) Teksty utworów, ogłoszonych bądź za życia Mickiewicza, bądź dopiero po jego śmierci, które się opierają na przekazach cudzych, pamięciowych, lub tylko cudzych, niewiedomo jakiego pochodzenia odpisach, nie mogą znaleźć się między autentykami Poety, ale z zastrzeżeniem będą podane w osobnej części, w której miejsce znajdą także inne podobnego charakteru pisma.

2. Krytyka tekstu.

Ponieważ krytyka w odniesieniu do tekstu Mickiewicza wogóle nie natrafi na zawikłane problemy do załatwienia, wyjąwszy „Literaturę Słowiańską“ i zapewne niektóre pisma prozaiczne, przeto uwaga jej będzie musiała być czynną w dwóch kierunkach:

a) materji tekstu — i

b) formalnej jej strony t. j. pisowni i interpunkcji.

a) Krytyka materji tekstu.

Krytyka tekstu Mickiewicza, o ile dotyczy jego materji, ograniczy się przede wszystkim do korektury poszczególnych brzmień lub słów, rzadko kiedy zaś wymagać będzie poprawy całości wiersza, restytucji poszczególnych wierszy opuszczonych lub całych ustępów.

Korektura jednak może być stosowana bez zastrzeżeń jakichkolwiek tylko wtedy, kiedy to, co wymaga poprawienia, należy niewątpliwie albo do „błędów pióra“ Poety¹⁾ albo do zniekształceń, wynikłych z błędów drukarza lub przepisywacza.

Błędów Poety w budowie wiersza, np. skutkiem braku jednej lub więcej zgłosek albo skutkiem pomyłonej rytmiczności (przestawienie słów), nie poprawia się w tekście, przede wszystkim nie dodaje się żadnych słów w nawiasach czworograniastych ani też dopisków pod postacią „sic“ lub inną, — lecz zaznacza się to jedynie w „Odmianach tekstu“ (warjantach).

Nietkniętami przez korekturę wydawcy pozostają wszelkie w rzeczywistości, czy na oko tylko nieczyste rymy poety, również nie ustala się ich czystości, choćby raz zachodziły w postaci czystej, drugi raz w nieczystej.

Usterki rzeczowych, błędów w imionach własnych, w liczbach i datach, nie poprawia się w tekście, — również nie poprawia się ani nie uzupełnia na podstawie oryginałów przytoczeń z dzieł obcych, kiedy są błędne, niedokładne i niezupełne, — wszystko to, z uzasadnieniem należytem uskutecznia się jedynie w „Odmianach tekstu“.

Pisownia imion własnych, szczególnie obcych, odmienna od pisowni zwykłej czy oryginalnej a zgodna z zwyczajem czasu lub stałemi nawyczkami Poety, pozostaje nietknięta, w „Odmianach“ tylko podaje się pisownię właściwą (n. p. zatrzymuje się pisownię: Sę-Marten, Lagranż, Gete, Szyller, Polska i Polszcza, Szekspir i Shakespear, Radziwił i t. d. Zob. niżej: Pisownia).

Sprostowania, ze względów koniecznych dokonane już przez Poetę w jednym z wydań wcześniejszych, a później z niedopatrzenia zaniedbane, przywraca się w tekście, to zaś, co uległo sprostowaniu, umieszcza się w „odmianach“. (N. p. przypis w „Grażynie“ o Rhezie z r. 1823, choć popra-

¹⁾ Poprawa „błędów pióra“ (lapsus calami) ma miejsce wtedy szczególnie, gdy rzecz drukuje się z rękopisu Poety; n. p. w przedruku utworów francuskich, przechowanych w rękopisach, w których Poeta przez zapomnienie opuszcza zaimek osobisty np. *il* lub spójnik *et, que*, słówka się restytuuje, w „Odmianach“ jednak czyni się uwagę odpowiednią.

wiony w r. 1829, wraca w postaci z r. 1823 do wydań późniejszych, zam. korektury petersburskiej).

Do tekstu nie wprowadza się ustępów, za życia Poety niedrukowanych, które, aczkolwiek stanowiły integralną część tekstu, uległy wykreśleniu bądź z powodu wymagań cenzury, bądź innych jakich względów (jak n. p. w IV części „Dziadów“ po w. 325 ustępu 18-wierszowego, do tekstu wprowadzonego przez Kallenbacha. Zob. Biblioteka Narodowa, nr. 11, „Dziady“, str. 105). Restytucję w sensie ostatnim wykonywa się tylko wówczas, gdy zachodzi jej konieczność niewątpliwa (jak n. p. w „Wallenrodzie“ potrzeba restytuowania w „Powieści Wajdeloty“ po w. 342, IV, wiersza o wrzekomej zdradzie i t. p.), ale dokonanie jej, jak dokonanie wszelkiej innej poprawki, uwidacznia się i dowodnie popiera w „Uwagach“ lub w „Odmianach“.

Korektury własnowolne, przez przyjaciół Poety tak za jego życia, lecz bez jego wiedzy, jak po śmierci, do wydań wprowadzone, należy bezwzględnie usuwać, (choćby to usunięcie przykro dotykało tradycji i przyzwyczajenia czytelników), jeżeli tylko domagać się tego będzie rękopis odnaleziony (n. p. „na moją młodość... górną“ zam. „durną“).

Utwory Poety rękopiśmienne, przez niego samego nie publikowane, w autografie nie mające napisów, tytułuje się dwojako, wedle tego, czy są wierszami, czy utworami prozaicznymi. W pierwszym razie ogłasza się je pod tytułem, z pierwszych słów ułożonym, a gdy były już wydane pod tytułem, przez wydawcę zmyślonym, nie uwzględnia się tego tytułu w tekście, uważa się jednak za rzecz dogodną, ze względu na tytułowanie już utarte, umieścić go w „Spisie rzeczy“ z odsyłaczem odpowiednim. W razie drugim, gdy utwory, w oryginale rękopiśmiennym nietytułowane, są prozaiczne, należy je ogłaszać pod tytułem (może w nawias czworograniasty ujętym), najlepiej i najodpowiedniej osnowę ich wyrażającym, — jeżeli zaś były już publikowane pod napisami nietrafnymi, należy napisy zmienić i postąpić, jak przy wierszach.

Konjekture tekstu, gdyby okazały się potrzebnymi, winny być czynione z namysłem, przede wszystkim z świadomością ich niezbędności i z uwagą na normy wyżej ustanowione.

b. Krytyka formalnej strony tekstu.

1. Pisownia.

Kwestja pisowni, jeżeli ma się na oku wydanie krytyczno-naukowe, może być załatwiona wogóle w sposób trojaki: Pierwszym będzie przestrzeganie najdokładniejsze pisowni Poety, z wszelkimi nawyczkami i manierami graficznymi czasu, dla terażniejszości bez znaczenia, lub nawet z całą jej

psirokacizną, z wszystkimi niekonsekwencjami i niestałościami; drugim: modernizowanie jej na modłę dzisiejszą, albo trzecim: obranie drogi pośredniej, t. j. zachowanie tego wszystkiego, co jest charakterystyczne dla Poety ze względu na niego samego lub jego epokę, szczególnie zaś, gdy pisownia jest wyrazem rzeczywistej wymowy, a zmodernizowanie reszty według ogólnie przyjętych zasad pisowni. Ponieważ jednak zastosowanie metody pierwszej z wielu względów okazałoby się nieodpowiedniem i zbędnem, przeto należałoby obrać metodę drugą lub trzecią. Metoda druga byłaby do uskutecznienia najłatwiejszą, mamy bowiem normy pisowni, wydane przez polską Akademię Umiejętności, — niestety, trzeba tu podkreślić, że normy te, zastosowane w całej pełni do tekstu Mickiewicza (jak wogóle do każdego innego niedzisiejszego poety), dałyby w wielu przypadkach tekst nieautentyczny, mogłyby go nawet do pewnego stopnia popsuć, a w każdym razie starłyby z języka Mickiewicza pokost, pochodzący od epoki i od wielkiego twórcy-poety. Pozostaje zatem tylko trzecia metoda, kompromisowa, t. j. trzymać się w przypadkach, nie naruszających charakterystycznych znamion pisowni Mickiewicza, norm Akademii Umiejętności, w innych wszystkich zaś razach, przede wszystkim zaś z uwagi na rym od norm tych odstępować.

W szczególności normy, obowiązujące w zakresie pisowni, będą następujące:

1. Pisownia nie może zmieniać właściwości języka Mickiewicza ani w poezji ani w prozie; pozostanie więc w tekście: na msz^ą = na msz^ę; w gł^ębinie (4 przyp. l. mn.); oczki obok oczka; litanj^ą (4 przyp. l. p.); *nie* ujrzy cię, mi^ę *nie* znajdziecie; po ścienie; z ranku; chartów (4 przyp. l. mn.) i t. d.

2. Pisownia pod żadnym warunkiem nie może wprowadzać ujednolajnienia w zmiany i wahania zabarwień dialektycznych lub archaistycznych, ani też w wahania w glosowni i fleksji; w tekście tedy zatrzymuje się formy np. 4 przyp. l. p. r. ż. moję, twoję, swoję, w nię, — rzeczowniki r. n. *n-* i *t-* tematowe, stale niemal kończące się na *-e* zam. na *-ę* i t. p., gdzie zaś Mickiewicz użył form: swoj^ą, moj^ą, w ni^ę, imię, zwierzę, dziecie i t. d., zaznacza się to w uwagach.

3. Nie wprowadza się pisowni *-ija*, *-ije*, *-ijo*, *-yja*, *-yje*, *-yjo* i t. d. zam. *-ia*, *-ya* i t. d. nawet tam, gdzieby tego rozmiar, rytm i rym wiersza wymagał, natomiast w „Odmianach“ notuje się, ilekroć: historia, geranium, liliowe i t. p. ma się wymówić w czytaniu: historyja, geranijum, lilijowe i t. d.; na odwrót polskie *-ija* w razie potrzeby oddawać się będzie przez *-ja*. np. pijawki zam. *pijawki*, *pijany* zam. *pijany*.

4. Nie wprowadza się *-ij*, *-yj* w zakończeniu 2 przyp. l. mn., więc zam. Mickiewicza: lilii, historyi i t. d. lilij, historyj i t. d.

5. Nie uwzględnia się *e* pochylonego, z wyjątkiem rymów.

6. Co do *o* pochylonego, ustalenie jakiegokolwiek prawie że niemożliwe, — poprostu należy się trzymać ostatniego wydania zbiorowego, zachowując — ile możliwości — jego wahnienia. Wprowadzi się jednak i ustali *ó* zamiast Mickiewicza *u-* i *u* zam. Mick. *ó* w przypadkach: biurko, prószyć zam. pruszyć, pułk zam. półk, nucić zam. nócić, dwunasta zam. dwónasta i t. p.

7. Co do pisowni spółgłosek należy to samo powiedzieć, co o pochylonem *ó*; ustalenie stanowcze możliwe jest w nielicznych tylko przypadkach: zam. -dz w bezokoliczniku -c biec, móc, lec = biedz, módz, ledz; — zam. -dź w bezokoliczniku -ć być = bydź; — zam. s przyimka = łąć. *cum* i *ex* — z i zam. s w takich razach, jak obraska, — pisać obrazka; — jotę, występującą u Mickiewicza pod postacią *j*, *i*, *y* oddaje się zawsze tylko przez *j*.

8. W wyrazach pochodzenia obcego, już dawno przyswojonych polszczyźnie, mających spółgłoski podwójne, jak: *officer*, *afekt*, *interest*, *process*, *karabella*, *atak* i t. d. pisze się spółgłoski pojedyncze, — natomiast w słowach rodzimych pisze się: *szklany* obok *szklanny*, *słomiany* obok *słomianny*, *gąsienica* obok *gąsiennica* i t. d., jeśli tylko obie te pisownie zachodzą.

9. W zakończeniach przymiotnych -*em*, -*ym*, -*emi*, -*ymi*, idzie się za pisownią Mickiewicza, wyjąwszy *é*; jeżeli zaś w zakończeniu -*em*, -*emi* koniecznem z powodu rymu okazałoby się *ém*, *émi*, postępuje się zgodnie z prawidłem pod 5.

10. Pisownia imion własnych osób i miejscowości, tak swojskich jak obcych, pozostaje w tekście nienaruszona. Zob. wyżej str. 133.

11. Imiona pospolite, oznaczające godność lub stanowisko, tak samo przymiotniki, urobione od nazw krajów i miejscowości, które Mickiewicz zwyczajem czasu pisze wielkimi literami, np. *Pan*, *Państwo*, *Panicze*, *Jenerał*, *Sędzia* i t. p., *Włoski*, *Litewski*, *Petersburski* i t. p., oddawane będą małemi, wyjąwszy przypadki, w których mówiący zwraca się wprost do osoby, lub kiedy imię pospolite stoi w zastępstwie imienia własnego: *Sędzia*, *Bernardyn* lub *Kwestarz* = *Jacek*, *Książę* = *Litawor*, *Pani* = *Grażyna*, *Wielki mistrz* = *Wallenrod* i t. d.

12. W utworach, w których widoczna jest tendencja archaizowania nie tylko w formach i słowniku, lecz także w pisowni, należy trzymać się dokładnie tekstu Mickiewicza, nawet w takich przypadkach, jak wyszczególnione wyżej pod 7, 8.

13. Co do łącznego lub rozłącznego pisania wyrazów, ustalić się da pisanie rozłączne: słówka *to* po wyrazie, szczególnie jeśli da się domyślić *jest*, *był*, *byli*, więc zam. „Jakiżto chłopiec“ — „Jakiż $\rightarrow$ to chłopiec“; zam. „Jaka to dziewczica“ — „Jaka $\rightarrow$ to dziewczica“; zam. „Jest to dziewczica“ — „Jest $\rightarrow$ to dziewczica“, —

łączne w wyrażeniach: corazto, ileżto, jakto i t. d.; — rozłączne pisanie przeczenia nie da się ustalić na podstawie norm akademickich, — łączne na podstawie faktu, że wyraz zaprzeczony jest równy pewnemu pozytywnemu, np. „dąbrowa niesucha“ = „mokra“; „niewiele“ = „mało“; „nieznane prawdy“ = „obce“; „nieraz“ = „często“; „nia ma“, pisane u Mick. razem lub osobno, bez względu na to, czy znaczy: „non est, abest, deest“ czy „non habet“, w pierwszym razie zawsze łącznie, w drugim zawsze rozłącznie; — łączne lub rozłączne pisanie przyimków *z, na, po* w wyrażeniach przysłówkowych i innych złożeniach w rozmaitych przypadkach ustala się wedle norm akademickich, z niemi bowiem w przeważającej ilości przypadków zgodna jest pisownia Mickiewicza; — „wtem“ = nagle, oto — u Mickiewicza wyłącznie prawie „w $\rightarrow$ tém“ ustala się na „wtem“.

14. Pisownię utworów, drukowanych nie przez Mickiewicza lub przechowywanych nie w jego autografach, przystosowywa się do pisowni, stosowanej w utworach chronologicznie najbliższych. Od zasady tej możnaby odstąpić jedynie w publikowaniu utworów Poety najwcześniejszych, zachowanych tylko w rękopisie, a nigdy przez niego samego nie ogłoszonych; w tym razie zalecałby się albo przedruk wierny rękopisu albo przedruk w pisowni przeciętnej, nie uwzględniającej jednak grafiki.

15. W przypadkach, w których pisownia akademicka za nadto oddala się od pisowni i wymowy Mickiewicza, ponadto nie ma poparcia w wymowie ogólnej współczesnej, nie stosuje się norm akademickich, przeto będzie się pisało: *tryumf* nie *triumpf*, *tryumfować* nie *triumpfować*, *tryumwir* nie *triumwir*, *dryfady* lub *dryady* nie *driady*.

16. W razie wątpliwości w stosowaniu pisowni rozstrzygająca jest pisownia ostatniego wydania drukowanego.

16. Co do stosowania grafiki w druku samym należy trzymać się zasad następujących:

a) Streszczenia na czele pieśni, rozdziałów, aktów, scen i t. d. drukuje się majuskułami *petitowemi*.

b) Dla wyrazów, zdań i zwrotów, które Poeta podkreślił lub które winny być podkreślone, używa się druku rozstrzelonego, nigdy *tlustego*; tam, gdzie Poeta posłużył się kursywą, winna być kursywa zachowana.

c) W dramatach imię mówiącego, opatrzone punktem, stać będzie nad linią, do której należy; co do duktu liter, drukowane będzie wobec *garmondu* w tekście odpowiedniami majuskułami *petitowemi*, nigdy *tlusto*. — Uwagi i pouczenia sceniczne (reżyserskie) będą zawsze ujęte w nawias i drukowane minuskułami *petitowemi*; jeżeli znajdują się wewnątrz wiersza i zdań nie tworzą, zaczynają się małemi literami, jeżeli

tworzą zdanie całe i stoją poza wierszem, pomieszczone będą pod nim lub nad nim, zaczynają się wielką literą i opatrzone będą punktem.

2. Interpunkcja.

Mickiewicz, acz nie należąc do wydawców doskonałych, kładł przecie — jak widać z korespondencji¹⁾ — niejednokrotnie nacisk wielki na uwydatnienie treści swoich utworów zapomocą znaków pisarskich, których atoli stosowanie niezawsze jest zgodne z praktyką czasów obecnych. Wobec tej okoliczności możeby zalecało się zupełne zmodernizowanie jego interpunkcji, — takie jednak załatwienie sprawy byłoby ze względu na wydanie naukowe nietrafnem. Mickiewicz bowiem był pod tym względem nie tylko wyrazem swojej epoki, ale także siebie samego. Uważając mianowicie — jak to zresztą da się stwierdzić na jego utworach — interpunkcję z jednej strony za uwydatnienie funkcji fizjologicznych (oddychania) lub psychicznych (uczucia, afektu i t. p.), z drugiej za podkreślenie względów gramatycznych, logiczno-mysłowych lub retoryczno-deklamatorskich, opierał się na zlanu, nie zawsze jednak konsekwentnem, tych zasad, szczególnie zaś gramatycznej i retorycznej.

Należy mianowicie zauważyć, że Mickiewicz prawie zawsze kładzie przecinek na końcu lub w cezurze wiersza, szczególnie dłuższego, bez względu na to, czy stosowanie jego było w niezgodzie z gramatyką lub logiką; — że średnika używa z reguły w miejscach, w których perjod dłuższy rozkłada się na zdania złożone lub perjody krótsze; — że dwukropkiem posługuje się tam, gdzie perjod dzieli się na dwie części, gdzie następuje wyliczanie, uzasadnienie, wyjaśnienie i t. d., — jakkolwiek zdarzają się bardzo liczne przypadki, w których trzeba stwierdzić posługiwanie się — bez głębszych racji — tym lub owym znakiem naprzemian i niejako w zastępstwie. Ten zwyczaj Poety należy — o ile tylko się da — uwzględnić w zakresie znaków wymienionych, nigdy jednak nie powinno się, nawet nie wolno, ustępu dłuższego, nawet przydługiego, średnikami na części podzielonego, rozbijać na zdania osobne całkiem i punktami oddzielone; zresztą należy niezawsze dla czyteln-

¹⁾ Jako przykład charakterystyczny można przytoczyć wyjątek z listu do J. Czeczota z początku 1823 r.: „Wyrzuciłeś w „Grażynie“ kilka potrzebnych wykrzykników i pytań. Pamiętaj o owym długim monologu: „Kobieto, boski djable, dziwaczna istoto!“ etc. etc. zachować ścisłe eksklamacje, interrogacje i pauzy. Np. w tem miejscu: „Zapomnij! Ja! zapomnę! wszak już zapomniałem!“ (Dzieła wszystkie Adama Mickiewicza. T. X. Listy i przemówienia, wyd. i objaśn. M. Reiter. We Lwowie, str. 159).

nika dzisiejszego wystarczającej interpunkcji oryginału „pomagać“, mianowicie, gdzie tego wymaga wyrazistość sensowa i gramatyczna.

To „pomaganie“ mając na oku, trzeba będzie np. stosować przecinek stale przed: *który, co, czy, kędy* i w tym podobnych razach, w których obecnie znakiem tym się posługuje, a w których niema go u Mickiewicza zupełnie lub bardzo często; — po wołaczach lub przed i po nim; przed imiesłowem czynnym lub biernym, jeśli jest nie przymiotnikiem, ale skróconem zdaniem; — dalej zamiast pauz, zastępujących bardzo często u Mickiewicza przytocznik, kłaść po dzisiejszemu cudzysłów „ “ i t. d.

Odwrotnie — nie wolno tekstu Mickiewicza obdarzać znakami, któreby mu narzucały subiektywną wydawcy interpretację pod względem myśli lub nastrojów a obce w danym razie były Poezie, jak to z reguły dzieje się we wszystkich niemal nowszych edycjach, upstrzonych pauzami, myślnikami, wykrzyknikami czy pytajnikami¹⁾.

Jeśli by się zdarzyło, że wydanie ostatnie w porównaniu z wcześniejszymi drukowaniami czy też rękopisami ma interpunkcję inną, ale taką, żeby do pewnego, nieznacznego stopnia sens zmieniała, należy wybrać przecinkowanie, zdaniem wydawcy, najodpowiedniejsze, zaznaczając to w uwadze i podając warjant.

V.

B) TEKST LISTÓW.

a) Strona wewnętrzna tekstu.

1. Podstawa tekstu.

Ponieważ aż do chwili obecnej „Listy“ Mickiewicza nie mają żadnego wydania, któreby w wyczerpaniu możliwym zawierało całkowite epistolarium Poety od czasów najdawniejszych do końca jego życia, należy:

a) zebrać i przedrukować wszystkie, opublikowane dotąd listy bądźto w wydaniach zbiorowych, noszących tytuł „Korespondencji“ lub „Listów“, bądźto osobno, pojedynczo czy w kolekcjach mniejszych;

b) zebrać wszystkie niedrukowane listy, znajdujące się w zbiorach publicznych czy prywatnych, — zebrać i ogłosić wszystkie drukowane, lecz nieznane dotychczasowym wydawcom

¹⁾ Do jak mylnych rezultatów może doprowadzić interpretatorów Mickiewicza fałszywie i niepotrzebnie przez wydawcę położony myślник, przykładem tego Gomulicki w artykule „Ugolino u Mickiewicza a u Dantego“. (Zob. „Dzieła A. Mickiewicza“. Wyd. Tow. Lit. im. A. M. Lwów, 1900, t. II, str. 477—478).

polskim listy, zawarte w jakichkolwiek źródłach bądź swojskich, bądź cudzych; czy niedrukowane dotąd listy należałoby bezwarunkowo ogłaszać, zob. niżej (a. Krytyka materji tekstu listów);

c) zebrać wszystkie wzmianki, po rozmaitych źródłach się znajdujące, o nieznanym dzisiaj listach Mickiewicza i umieścić je w miejscach odpowiednich, w ogólnym „Układzie listów” przewidzianych;

d) do listów włączyć się wszelkie odezwy Mickiewicza i pisma, mające niezaprzeczenie charakter listów otwartych, tudzież dedykacje, o ile się znajdują (oczywiście niedrukowane).

Podstawę tekstu listów stanowić zatem będą:

a) rękopiśmienne oryginały, o ile istnieją i są dostępne; w tym razie nie wolno dawać przedruku listu z druków, jeżeli już były publikowane, nie porównawszy druków z oryginałami;

β) wierne, zaufanie budzące kopje rękopisów; przy drukowaniu kopij, nie posiadających — według przekonania edytora — takiego przymiotu, okoliczność tą winna być odpowiednio zaznaczona;

γ) wymienione powyżej pod lit. a – d źródła korespondencji.

a) Krytyka materji tekstu listów.

Krytyczne postępowanie z tekstem listów opiera się zasadniczo na normach, skreślonych na str. 132—134, a odnoszących się do wszelkich innych dzieł Poety.

W sprawie jednak zupełnego wydania listów, mianowicie tych, które dotąd nie były jeszcze publikowane, może powstać kwestja, czy z pewnych względów nie należy ich także obecnie od publikacji usunąć. Krytyka wydawnicza obca, niemiecka, francuska, angielska i t. d., z jednej strony zaznacza kategorycznie, że, z uwagi na interes czystej nauki, zupełne wydawanie korespondencji wielkich pisarzy jest uzasadnione, szczególnie wtedy, gdy byli mistrzami w epistolografji co do treści, formy, czy co do obu ich razem, lub gdy tylko z listów zaczerpnąć można wiadomości, oświetlających gruntownie całą literacką produkcję ich autorów, któraby bez tej pomocy została niezrozumiałą; z drugiej atoli wysuwa równie też krytyka niejednokrotnie pewne skrupuły co do bezwarunkowo pełnych publikacyj epistolograficznych, podkreślając niezaprzeczone obowiązki i względy przyzwoitości, taktu i honoru wydawcy wobec pewnych szczegółów czy stron biografji, wymagających zatajenia.

Czy co do wydania nieznaney, rękopiśmiennej korespondencji Mickiewicza wypadałoby się trzymać kierunku pierwszego, radykalnego, czy drugiego, bardziej względnego, należy to pozostawić dokładnemu, w każdym poszczególnym przypadku, rozstrzygnięciu wydawcy.

Jeśliby utrzymał się sposób postępowania drugi, wymagałoby przede wszystkim uzasadnienia obranie drogi wyboru, nie kompletności, następnie poza tem jako zasadę należałoby postawić, że

1. pominięcie listów całych, jako też wypuszczenia w listach poszczególnych i jakiegokolwiek w nich zmiany nie powinny nigdy opierać się na fałszywym pietyzmie, ani też na jakiej bezkrytycznej praktyce literackiej czasu, ale na uzasadnionych powodach i przyczynach;

2. niedopuszczalne jest własnowolne ze strony wydawcy łączenie dwóch lub więcej listów w list jeden.

Co do ogólnej techniki wydawniczej tekstów listowych i t. p. zaleca się reguły następujące:

1. Miejsce tytułów zajmą u listów: rzymska liczba porządkowa, — imię i nazwisko adresata, — miejsce i data dnia i roku, które zawsze pójdą na czele, chociażby woryginalne znajdowały się na końcu; okoliczność ostatnią należy uwzględnić w uwagach, niejednokrotnie bowiem może ona spełnić rolę środka krytycznego przy datowaniu listów, nie mających daty dokładnej. — Datę, przy zachowaniu daty oryginalnej w nawiasie okrągłym, rozwiązuje się wedle kalendarza nowego stylu. — Jeżeli datowanie pochodzi od wydawcy, ujęte będzie w nawias czworograniasty a uzasadnienie jego podane w uwagach.

2. Wszystkie konieczne uzupełnienia w tekście listu (np. imion osobowych, miejsc, dat, cytatów i t. p.), pochodzące od wydawcy, ujęte będą również w nawias czworograniasty.

3. Na końcu listu znajdą pomieszczenie:

a) treść koperty, jeżeli się dochowała, szczególnie gdy ma pieczęć pocztową, podającą miejsce i datę wysłania;

b) uwaga, czy list był już publikowany i w jakim wydaniu: zbiorowem, wybranem, w czasopiśmie czy w innem wydawnictwie, — czy był publikowany krytycznie lub niekrytycznie;

c) wymienienie posiadacza listu, w razie — szczególnie — gdy list nie był jeszcze wydany;

d) podanie rozmiaru papieru, koloru i znaków wodnych, o ile to okaże się potrzebnem.

4. Stosunek listu poszczególnego do rozmaitych wydawnictw źródłowych będzie zaznaczonej porządkowej listu, a uwzględni ok list, wogóle po raz pierwszy opatrzone gwiazdką, np. *L. drukowany w wydaniu zbiorowem

5. Listy, pozbawione daty obojętnej, nie mogą być nieuwzględnione osobno, po listach datowanych, w uznaniu za najstosowniejsze.

6. Listy niepolskie podane będą w brzmieniu oryginalnem i w przekładzie polskim.

7. Pytanie, czy do korespondencji Mickiewicza nie należałoby wciągnąć listów, doń pisanych, jakkolwiek dotyczy sprawy ważnej, zasadniczo rozstrzygnąć się nie da. Jeśliby z listów takich nie dało się uczynić jakiegoś dodatku osobnego, najdokładniejsza ich biblijografia rozumowana, a w wyjątkowych razach streszczenia, powinnyby znaleźć się po listach Poety.

b) Krytyka formalnej strony tekstu listów.

1—2. Pisownia — Interpunkcja.

Pisownia i interpunkcja w wydawnictwie listów kierować się ma zasadniczo normami pisowni i interpunkcji w innych dziełach Mickiewicza, lecz stosowanemi — jak naturalna — bardziej niż tam liberalnie.

VI.

Aparat tekstu.

Aparat pomocniczy tekstu będzie miał zawsze trzy rodzaje:

1. wstępy, —
2. komentarze właściwe, —
3. warjanty (odmiany tekstu).

1. WSTĘPY.

A) Wstępy do utworów poetyckich i prozaicznych.

Wstępów odróżnia się dwa rodzaje:

a) idące na czele większych utworów („Grażyna“, „Konrad Wallenrod“, „Pan Tadeusz“, „Literatura Słowiańska“ i t. d.) lub grupy utworów („Ballady“, „Sonety“, „Bajki“, „Artykuły polityczne“, „Art. literackie“ i t. d.) — i

b) na czele poszczególnych utworów, należących do pewnej grupy (np. „Ballady“, „Sonety“ i t. d. mają wstęp, odnoszący się do nich wszystkich, i wstępy, odnoszące się do każdego wiersza z osobna).

Wstępy mają spełniać zadanie przedmowy wszechstronnej.

Co do szczegółów, we wstępach zawierałyby się zawsze kwestje następujące:

1. Druk dzieła (data wyjścia).
2. Idea przewodnia; tu powinno się uwzględnić przedewszystkiem wypowiedzenia się samego Poety co do utworu, — dalej zwrócić uwagę na charakter utworu: czy jest alegorią, —

co typizuje, — symbolizuje, — personifikuje, — z czym identyfikuje się autor.

3. Czas powstania utworu, — pomysł, — jego zmiany, — sprawa redakcji czy redakcyj, w czym zwrócenie uwagi na to, o ile zmieniał się motyw zasadniczy dzieła, a jeżeli osnowa jego jest stara, jakie zmiany zaszły w niej pod piórem Poety i jakie miały następstwa dla tematu całego. W braku danych pozytywnych w tym zakresie, omawia się hipotezy najważniejsze.

4. Geneza; ona objęłaby:

a) Dane historyczne dla powstania dzieła, które dadzą się znaleźć bądź u Poety samego, w jego listach, wyrzeczeniach lub innych dziełach, bądź w dziełach i listach ludzi, zostających z Poetą w związku.

b) Kwestje oryginalności, naśladownictwa, zależności i t. p., mianowicie zaś stosunku dzieła:

α) do źródeł piśmienniczych, poza Poetą leżących (literackich, historycznych i t. p.), —

β) tradycyjnych,

γ) twórczo-ludowych,

δ) do innych, własnych dzieł Poety, z którymi zostaje w pokrewieństwie;

ε) do kierunku i smaku nie tylko literackiego czy krytyczno-literackiego, ale także ogólnie artystycznego, mianowicie na polu sztuk plastycznych i ich teorii, szczególnie gdy wyobraźnia Poety mogła być pod ich oddziaływaniem (np. zapładniającem), jak to wskazują: np. artykuł o „malarstwie religijnem“, pewne szczegóły w wierszu „Do Matki Polki“, w „Panu Tadeuszu“ i t. d.;

ζ) do własnych przeżyć.

U w a g a. W omawianiu wpływów i zależności Poety od poprzedników, współczesników i t. p. źródeł nie należy na pierwszy plan wysuwać t. z. zapożyczeń i na nich głównie opierać pomysłu, ale pamiętać o „żywych wartościach“ utworu i o konieczności rozumienia jego z samego twórcy; w omawianiu zaś związku utworu lub grupy utworów z przeżyciami Poety lub z jego duchowym rozwojem wogóle wytyczną ma być myśl, iż szczegóły tutaj zaznaczone mają posłużyć do uwydatnienia pewnych linii w biografii Poety.

c) Wpływ cenzury na powstanie dzieła.

5. Kompozycja; roztrząsając ją, omawia się jej zalety, wytyka błędy i braki.

6. Forma, styl i język; ustęp ten omówi formę ogólnie ze stanowiska rodzaju, do którego utwór należy, — ze stanowiska wersyfikacji, strofiki i rymiki, — ze stanowiska poetyki czy prozaiki, — ze stanowiska gramatyki, szczególnie historii języka i dialektologii.

7. Znaczenie utworu:

a) w twórczości Mickiewicza,

b) w literaturze polskiej i

c) w literaturze obcej; ostatnie dwa punkty powinny szczególnie rozważyć wpływ Mickiewicza na poetów tak rodzimych, jak obcych i na pobudzenie ich do twórczości (np. balladomanja, sonetomanja, przekład niemiecki „Sonetów“ Mickiewicza i następujące po nim sonety niemieckie).

8. Krytyki i recenzje, drukowane osobno, sądy w listach, pamiętnikach i t. p., współczesne, późniejsze, najnowsze (ogólnikowo).

9. Przekazy rękopiśmienne utworu (o ile istnieją) i historia jego publikowania. Co do rękopisów, ustęp ten omówi je całkiem ogólnie, wyczerpująco bowiem będzie się o nich traktowało w warjantach; — co do publikacji drukowanych, omówione będą wydania podstawowe ze względu na ich poprawność, szczególnie zaś wówczas, gdy były błędne lub opierały się na rękopisach niedokładnych czy drukach. Opis dokładny publikacji drukowanych, wedle zasad bibliograficznych, znajdzie pomieszczenie w „Bibliografji“, w części p. t. „Dzieła Adama Mickiewicza“.

10. Pewnego, w niektórych szczegółach odrębnego traktowania będą wymagały wstępy do dramatów, mianowicie trzeba będzie omówić w nich:

a) wszystkie opracowania dramatów dla scen, dokonane przez innych, — i wszystkie tego rodzaju przeróbki;

b) pokrewieństwo wzajemne między dramatami Poety;

c) podobieństwa i zależności od literatury dramatycznej obcej;

d) historję reprezentacji dramatycznych Poety na scenie i ich ocen teatralnych.

B) Wstępy do listów.

Korespondencja Mickiewicza będzie miała jeden wstęp, pełniący podobne cele, jak wstępy na czele innych grup prozaicznych czy poetycznych dzieł jego. Ze względu jednak na istotę, treść i znaczenie listów, które, wychodząc z pod pióra wielkiego Poety, są niezmiernie bogatą i ważną kopalnią dla dziejów życia duchowego nie tylko swego autora, ale także całego narodu w pewnym okresie, — kopalnią, z której na równi z historykami literatury muszą czerpać wszyscy, chcący badać i poznać najrozmaitsze prądy czasu, — osnowa wstępu do listów będzie do pewnego stopnia różną od wstępów wspomnianych i spełni pewne specjalne postulaty wobec swojej materji.

Zadaniem naczelnem wstępu tego, ogólnie mówiąc, będzie przedewszystkiem podkreślenie zasadniczego momentu listów, który może być rozmaity lub też wybitnie w pewnych względach zdecydowany (np. literacko-krytyczny, kulturalny, histo-

ryeczny, socjalny, polityczny i t. d.); w szczególności zaś na treść jego złożą się:

1. Dokładne określenie stosunku wydania zbiorowego do wszystkich jakichkolwiek poprzednich, co wobec znanego faktu dowolności w wyborach czy wykreśleniach i błędności w publikowaniu, praktykowanych przez wydawców, jest rzeczą wielce upragnioną i uzasadnioną.

2. Wymienienie i ocenienie wszystkich źródeł, z których wydawca korzystał, i zebranie wiadomości o listach, wysłanych przez Poetę, które znajdują się bądź w jego własnej korespondencji czy w innych jego dziełach, bądź też w pismach obcych (o ile to możliwe), co będzie ważne wówczas, gdy listy wzmiankowane nie dochowały się do dzisiaj.

3. Wyszczególnienie wszystkich adresatów, do których Poeta listy pisał, z wyjaśnieniami, adresatów dotyczącemi.

4. Rozpatrzenie osnowy listów, jej znaczenia i wartości ze stanowiska materiału:

a) do historii tak wewnętrznego, jak zewnętrznego życia Poety jako człowieka;

b) do wizerunku Poety jako pisarza - twórcy, do przedstawienia jego najgłębszego duchowego wnętrza, jego nastrojów co do uczucia miłości (ojczyzny, kobiety, bliźnich, krewnych), religijności, przyjaźni, znamiennych górnych upodobań i t. p.;

c) do uwydatnienia odnośń się Poety do literatury, do poezji wogóle i poezji narodowej, do jej twórców; następnie do sztuk, do kultury artystycznej, religijnej i t. p.;

d) do teoretycznych poglądów Poety z zakresu historii literatury, krytyki literackiej, poetyki, estetyki i t. d.;

e) do zobrazowania pisarskiej twórczości i działalności samego Poety;

f) do charakterystyki ludzi, z którymi Poeta żył w jakichkolwiek bliższych czy dalszych stosunkach, a którzy wywarli nań widoczny wpływ dodatni lub ujemny;

g) do oświecenia ogólnej i narodowej historii lat poszczególnych lub epok, zdarzeń najważniejszych, ich osądu i t. d.

2. KOMENTARZE.

A) Komentarze utworów poetycznych i prozaicznych.

Komentarz, umieszczony po tekście, po „objaśnieniach“ czy „przypisach“ Poety i po warjantach (o ile w tem miejscu się znajdują; zob. niżej str. 147. — 3. Warjanty. A), a opatrzone w tytuły utworów objaśnionych i w odnośniki, wedle wierszy poszczególnych, uzupełni „Wstępy“ szczegółami, które nie mogły znaleźć w nich miejsca, a mianowicie:

1. objaśni słowa, frazesy, zdania pod względem znaczenia i formy gramatycznej;

2. scharakteryzuje styl ze względu na artyzm lub cechy znamienne (np. w epoce „Ballad“ zdrobnienia), na porównania, na figury i tropy (np. peryfrazy);

3. wytłumaczy nazwy osób (poda ich brzmienie oryginalne) i miejscowości, zdarzenia i fakta historyczne, zwyczaje, obyczaje i wogóle t. z. realja;

4. poda, jeśli to się okaże koniecznym, związek jednego ustępu z drugim i ułatwi zrozumienie myśli niejasnych;

5. wskaże powinowactwo i pokrewieństwo między szczegółami pewnego utworu a innymi utworami Poety, — zestawia t. z. paralele;

6. uwydatni z możliwą treściwością zależność Poety od źródeł;

7. opatrzy tekst w szczegółowe a konieczne przypiski historyczno-literackie;

8. zaznaczy zmiany, dokonane w tekście, po uzasadnienie ich odsyłając do warjantów;

9. zwracać będzie uwagę w miejscach ważniejszych na warjanty krótką notatką: *p. w.* (= patrz warjanty).

Uwaga. Wśród komentarza wydawcy, aby uniknąć mieszaniny, nie będą pomieszczone „Objaśnienia“ ani też „Przypiski“ Poety, choćby opatrzone gwiazdką lub w inny jaki sposób oznaczone (np. literami *P. A.* i t. p.), — należą one bowiem do tekstu dzieła i tam znajdują miejsce, gdzie im Poeta wyznaczył; w komentarzu jednak swoim wydawca może zwracać uwagę na komentarz Poety, a nawet prostować go w razie potrzeby.

B) Komentarz listów.

Komentarz listów, mający kierować się temi samymi zasadami, co komentarz utworów poetycznych i prozaicznych, zawrze ponadto szczegóły:

1. co do stosunku Poety do adresatów i co do dat biograficznych tychże adresatów;

2. co do książek i dzieł w listach cytowanych;

3. co do związku treści listów między sobą i między nimi a wszelkimi innymi dziełami Poety.

3. WARJANTY.

A) Warjanty utworów poetycznych i prozaicznych.

Zaznaczając, że przez warjant rozumieć się będzie zawsze tylko warjant rzeczywisty, prawdziwy, t. j. krótszą lub dłuższą odmianę pewnego tekstu drukowanego w stosunku bądź do innego lub innych tekstów drukowanych, bądź też do rękopisu lub rękopisów, — odmianę, mającą wartość ze stanowiska fono-

logii, morfologii, sensu i t. p. względów, nigdy zaś grafiki, zachodziłoby pytanie, gdzie należałoby umieścić warjanty, ten niesłychanie ważny materiał dla poznania twórczości poety w różnych jej stadiach.

Według praktyki przyjętej podaje się warjanty z reguły na końcu tekstu, — wyjątkowo w jego paginie dolnej. Zdaje się jednak, że zwyczaj ten należy zmienić i z uwagi na doniosłość tej części wydawnictwa znaleźć dla niej miejsce w osobnym lub w osobnych tomach, które w tej formie służyłyby interesom nauki stanowczo korzystniej, niż w pomieszczeniu innem.

Warjanty w wydaniu Mickiewicza, nie krępując się zasadami „potrzeb najniezbędniejszych“, dadzą pełnię odmian, aby wszechstronnie ułatwić badaczowi pogląd na historję tekstu i stawanie się utworu.

Dział warjantów:

1. na czele wymieni druki utworu poszczególnego lub grupy utworów, na których publikacja się opiera, mianowicie druk zasadniczy i druki, wobec zasadniczego rolę warjantów odgrywające; opis wydań zbiorowych i, jeśli się tego okaże potrzeba, osobnych, pomieszczony będzie w dziale bibliograficznym;

2. pomieści:

a) opis dokładny rękopisu, dokonany na podstawie autopsji, w razie niemożliwości na podstawie fotografii lub wiarogodnego opisu cudzego, podając wymiar, kolor, znaki wodne papieru, — sposób jego złożenia, rozcinania, — atrament, — charakter pisma i t. d.;

b) filjację rękopisów, jeśli jest ich kilka;

c) stosunek rękopisu do druku;

3. skreśli na końcu warjantów pewnej grupy lub na końcu warjantów utworu większego pogląd na naturę i zakres odmian, przez Poetę dokonanych, zanim pomysł uległ ustaleniu zupełnemu w druku, lub też odmian, dokonanych w następstwach wydania pierwszego.

Co do metody układania warjantów i posługiwania się w tym względzie pewnem znakowaniem, zaleca się, idąc za tradycją lwowskiego wydania „Dzieł Adama Mickiewicza“, rozpoczętego przez Towarzystwo liter. im. A. Mickiewicza, które najwcześniej w wydawnictwach naukowych polskich wprowadziło pewien sposób znakowania, normy następujące:

A) Co do znakowania:

1. Zbiorowe lecz zasadnicze wydania „Dzieł“ Mickiewicza, ułożone w porządku chronologicznym od najwcześniejszego do najpóźniejszego, otrzymają znakowanie Z_1 , (wydanie 1822/23), Z_2 , Z_3 , ... Z_n ;

2. utwory, wydane osobno, znakowanie: O , a jeśliby wydań osobnych było więcej: O_1 , O_2 i t. d.;

3. utwory, ogłoszone w czasopismach, znakowanie: C , w razie potrzeby: C_1 , C_2 ... C_n i t. d.;

4. utwory, ogłoszone w wszelkich innych publikacjach, znakowanie: *K*, w razie potrzeby: *K*₁, *K*₂ i t. d.

5. rękopis Poety otrzymuje oznaczenie *R*, jeśliby rękopisów było więcej: *R*₁, *R*₂ i t. d.; — rękopis ręki cudzej: *r* lub *r*₁, *r*₂ i t. d.;

6. utwór poetyczny (wogóle poezja) znaczy się literą: *P*, utwór prozaiczny (wogóle proza) literami: *PR*.

B) Co do metody układania warjantów:

1. Warjanty wobec tekstu zasadniczego szereguje się chronologicznie od najwcześniejszych do coraz późniejszych; od brzmienia tekstu zasadniczego oddzieli się je znakiem $\perp$ lub $\parallel$;

2. warjanty łączy się w grupy, odpowiadające obszerności ustępów poematu lub obszerności pewnych całości myślowych; liczbę wierszy podaje się zawsze tłusto; skrótem dla wiersza jest: *w*;

3. przekreślenia w rękopisie odczytane ujmuje się w nawias okrągły (), nie odczytane w nawias łamany [], z punktami wewnątrz, przyczem punkt oznacza słowo [...];

4. odmiany nad przekreśleniami znaczy się literą *l*, — odmiany na marginesie, po przekreśleniu tekstu lub bez przekreślenia, literą *m*;

5. wszystko, co pochodzi od Poety, oddaje się antykwą, — wszystkie uwagi wydawcy kursywą.

Schematycznie rzecz przedstawi się następująco:

300 — 350.

300 książę $\perp$ ($\parallel$) władca *R*₁, (władca) książę *R*₂, [.] *R*₃, [.] *l* Witold *R*₄ i t. d.; wzoru zresztą dostarczy wydanie Tow. liter. im. A. Mickiewicza.

B) Warjanty listów.

Warjanty w listach nie mają z reguły zastosowania, chyba że znajdują się ich bruljony; ostatecznie mogłyby one pod tym tytułem zebrać błędy wydawców poprzednich i wykazać naocznie stosunek wydawnictwa obecnego listów do wydań dawniejszych.

VII.

Strona zewnętrzna wydawnictwa.

Pod względem zewnętrznym jako najodpowiedniejszy dla czytelnika format wydawnictwa przedstawia się format ósemkowy, o kolumnie 8[□] wysokiej a przynajmniej 6[□] szerokiej (z uwagi na długie wiersze „Pana Tadeusza” i „Powieści Wajdeloty”, których nie powinno się łamać).

Kształt liter należałoby zbliżyć do kształtu ich w edycji z 1844 lub przynajmniej 1838 r., szczególnie do pierwszego.

który związał się niejako z ostatniem zbiorowem wydaniem, za życia Mickiewicza dokonaniem, a zaleca się dzisiaj także niezwykłą pięknnością duktu.

Typem dla tekstu będzie garmond (antiqua i kursywa), — dla „Objaśnień“ i „Przypisków“ Poety petit, — dla uwag wydawcy, dla warjantów — petit i odpowiadająca mu kursywa; w tekście samym, jak również w „Objaśnieniach“ i „Przypisach“ Poety, można użyć kursywy tylko tam, gdzie jej użył Poeta; miejsca, któreby powinny być w tekście czy w uwagach wydawcy uwydatnione, drukuje się drukiem rozstrzelonym, wyjąwszy — jak zaznaczono wyżej — warjanty.

Wiersze liczy się co pięć, na lewej stronie kolumny, wyłączając napisy, tytuły, a w utworach dramatycznych uwagi reżyserskie; — każda pieśń, część czy też ustęp poematu (np. oznaczony przez Poetę liczbą rzymską), w dramacie zaś każdy akt rozpoczyna liczenie od pięciu; — liczby porządkowe rzymskie, któremi Poeta opatrzył ustępy czy pieśni, albo nawet zwrotki utworów, w przedruku zostają nietknięte.

Wiersze prozy, wedle praktyki edytorskiej obcej, liczy się od pięciu na każdej stronicy.

Dla zachowania wyrazu kultury i epoki zestawia się tytuły i napisy, ile możliwości na modłę oryginału, wydawca zaś przestrzega skrupulatnie autentycznego układu wierszy w zwrotkach, wszelkich „a linea“, wcinan i t. p. Z tegoż powodu dodaje się do przedruku podobizny kart okładowych i tytułowych, niemniej najcharakterystyczniejszej stronicy oryginału. Podobnie zachować się godzi winjety tytułowe (w wyborze przynajmniej), — winjety końcowe (szpice), o ile się da, zawsze, a przynajmniej wtedy, gdy niewątpliwie dobierane były do treści utworu i stanowią mają z nią związek, — w niektórych razach nawet całe ilustracje (np. rycinę samobójstwa Gustawa w „Dziadach“, — Konrada pod wieżą Aldony i t. p.).

Zanim możliwem stanie się u nas wydanie wszystkich wielkich utworów Mickiewicza w podobiznie, jak tego dokonali już n. p. Niemcy w niejednym przypadku, wypadałoby przynajmniej faksymilować pewne części rękopisów, przedstawiające znaczne różnice i korektury w porównaniu z drukami, — byłyby one, szczególnie w większej obfitości, doskonałą ilustracją warjantów, naocznie pokazującą czytelnikowi drogę, jaką szedł pomysł Poety, zanim wcielił się w twór gotowy i skończony.

Poszczególne epoki twórczości Mickiewicza ilustruje się odpowiadającymi im portretami Poety, bądź ze znanej już, bądź nieznanej jeszcze jego ikonografji.

Uwaga. Wypadałoby się zastanowić, czy przy wydaniu zupełnem nie byłoby rzeczą wskazaną wydać n u t do tych utworów Mickiewicza, które współcześnie były śpiewane i miały nuty.

VIII.

UKŁAD I TREŚĆ WYDAWNICTWA.

A) Układ utworów poetycznych i prozaicznych.

Mickiewicz, aczkolwiek nie należał do wydawców — stwierdzić to trzeba — doskonalych, a — co więcej — za życia nie dał dzieł swoich w t. z. editio ultima definitiva completa, przecież w tych zbiorach, które wyszły pod jego mniej lub bardziej bezpośrednim wpływem, jak wydanie z r. 1822/23, 1829, 1838 i 1844, zostawił wydawcom pośmiertnym całej swojej spuścizny pewne, chociaż nie wyczerpujące, wskazówki co do jednej z najbardziej trudnych kwestyj edytorskich — układu.

W myśli, jaka ze wszystkich przedsięwzięć edytorskich Mickiewicza przebija się co do treści i układu, zaznaczają się niewątpliwie momenty następujące:

1. Zasada zupełnej i doskonałej skończoności tego wszystkiego, co się publikuje;

2. wzgląd na objętość wydawnictwa i na zawartość tomów poszczególnych;

3. podział twórczości piśmienniczej, do publikacji przeznaczonej, na: poezję i prozę, przeprowadzony konsekwentnie w wydaniu ostatnim 1844 r.;

4. ujmowanie materiału całego nie z pewnego stale przestrzeganego stanowiska, ale ze stanowisk różnych, — wytyczniami bowiem w tej sprawie są dla Poety bądź: rodzajowość, a stąd grupa: „Ballady i Romanse“, „Sonety“, „Sonety krymskie“, — bądź sztuczność, której wynikiem grupa: „Tłumaczenia“, „Wiersze oryginalne“, albo cały wielki, niemal stale utrzymujący się (także w wydaniu 1838 r.) dział p. n. „Wiersze różne“, — bądź też przypadkowość, zaznaczająca się np. w grupie, zatytułowanej „Poezje Nowe“, dodanej najwidoczniej dla zapełnienia pewnej objętości tomu, albo w rozmieszczeniu poematów większych, z pośród których (np. w wyd. 1844 r.) „Pan Tadeusz“ (t. I) idzie przed „Dziadami“ (t. II), „Konrad Wallenrod“ przed „Grażyną“, a oba razem przed „Balladami i Romansami“ i t. d. Zasada porządkowania chronologicznego, tak często stosowana w wydawnictwach zagranicznych, dawniejszych i nowszych, bądź przez samych autorów, bądź przez ich wydawców pośmiertnych, zasadniczo nigdy niemal niemożliwa do przeprowadzenia, czyto z powodu braku dat, czyto z powodu wyglądu, jakiby musiała dawać mieszanina króciutkich wierszy, długich utworów, traktatów prozaicznych, pism literackich i t. d., — u Mickiewicza nie zaznaczyła się ani razu, nawet w takich przypadkach, w których dla Poety było to możliwe, jak np. w „Balladach“ lub w „Wierszach różnych“, zupełnie wedle następstwa czasowego nie ułożonych.

Opierając się na tych, chociaż niezawsze dodatnich, wskazówkach, można dla układu wszystkich dzieł Mickiewicza postawić wytyczne następujące:

1. Zachowuje się podział całego materiału na poezję i prozę.
2. Przynależność utworu do poezji czy prozy, szczególnie zaś do tej drugiej (bo co do pierwszej wskazówki niewątpliwiej dostarcza strona formalna), rozstrzyga zamiar i cel Poety, wedle którego wszystko, co nauczające, choćby poetycznie, — wszystko, co krytyczne, teoretyczne, historyczne i t. d., czy wedle poetyki należące do prozy (n. p. opowiadanie, nowela) — jest prozą; wedle tego i wedle pozytywnie zresztą objawionej woli Poety „Księgi Narodu i Pielgrzymstwa“ należy zaliczyć do prozy.

3. W zakresie żadnego z tych dwóch działów zasadniczych nie narusza się układu utworów, które sam Poeta ujął w pewną grupę czy grupy (więc „Ballady i Romanse“ czy „Sonety“ daje się w uporządkowaniu oryginalnym), pod żadnym warunkiem układu nie rozrywając, by wprowadzić weń porządek chronologiczny¹⁾.

4. Utwory, rodzajowo należące do grup, przez Poetę ustanowionych, które jednak powstały później od nich, a jakkolwiek drukowane, nie były przez Poetę w grupy odpowiednie wcielone, umieszcza się na końcu grupy w porządku chronologicznym. Utwory, przez Poetę nie wydane, a dające się złączyć z pewnemi grupami, umieszcza się po grupach gotowych w porządku chronologicznym.

5. Fragmenty i plany utworów, jeśli się znajdują, umieszcza się po grupie, z którą mają związek.

6. W poszanowaniu woli Poety i nawyknienia epoki zachowuje się jego grupy, choćby były sztuczne, przedewszystkiem zaś zwalczaną dawniej i dzisiaj, albo też zachowywaną obecnie przez wydawców pierwszorzędnych — grupę wierszy czy pism rozmaitych. Wszakże wśród grupy pism rozmaitych (co zresztą nie będzie w niezgodzie z tendencją Mickiewicza, ujawnioną np. w ustanowieniu grupy „Ballad“ i „Sonetów“) tworzy się grupy nowe, utworzyć się dające, np. „Liryków“, „Bajek“ i t. d., układane chronologicznie; pozostałą resztę, w jedną całość rodzajową ująć się nie pozwalającą, porządkuje się (np. p. t. „Wiersze inne“) chronologicznie²⁾.

7. Nie zatrzymuje się, choć dokonano tego w edycji 1844 r., grupy: „Tłumaczenia“; sprzeciwiałaby się ona bowiem zasadzie rodzajowości (zaznaczającej się mimo wszystko dobitnie

¹⁾ Co do konieczności zatrzymania układu „Ballad i Romansów“ zob. rozpr. Chorowiczowej A., Ze studjów nad artyzmem „Ballad i Romansów“ Mickiewicza. (VII. Układ „Ballad i Romansów“ jako całości). (Pamiętnik Literacki, XX, str. 87).

²⁾ Normę powyższą należy stosować także do prozy Mickiewicza, wśród której ujmuje się w grupy utwory, dające się w grupy ujmować; będzie to zgodne z tendencją układu poety.

u Mickiewicza) i wydzieralaby z pośród grup utwory, nieraz bardzo dla nich charakterystyczne (np. z pośród „Ballad“ — „Rękawiczkę“, — z pośród powieści poetycznych „Giaura“ i t. d.); brakowi jednak takiej grupy zapobiegłoby zestawienie tłumaczeń na zasadzie języków czy znowu „rodzaju“ w rejestrze.

8. Utwory poetyczne ze spisów obcych, szczególnie pamięciowych, i z odpisów obcych pochodzące, mające zatem niepełną i niecałą, a nawet wątpliwą, autentyczność, łączy się w grupy odrębne i w osobnej umieszcza się części. Wyjątek stanowią utwory poetyczne, do epoki przed wileńskim wydaniem 1822/23 należące, które, po ułożeniu w grupy, poprzedzą „Ballady“ i „Romanse“, zawsze jednak opatrzone będą uwagą, czy w oryginale zachowanym pisane są ręką Mickiewicza, czy też obcą. — Podobnie będzie się miała rzecz z pismami prozaicznymi, do juveniljów należącymi.

9. Wszelkie utwory i pisma, tradycyjnie przypisywane Mickiewiczowi, a pozbawione dat pozytywnych, zawarte będą w części odrębnej, odpowiedni napis noszącej.

10. Co do rejestrów, należy odróżnić trojaki ich rodzaj:

a) spisu na końcu każdego tomu, ułatwiającego orientację w jego treści;

b) indeksu, specjalnie towarzyszącego pewnym działom, — i

c) indeksu czyli rejestru ogólnego do całego wydawnictwa.

Indeksem specjalnym opatrzona będzie cała poezja na końcu ostatniego swego tomu, „Pan Tadeusz“, „Literatura Słowiańska“ i każdy inny z działów prozy, wedle opinii wydawcy indeksu wymagający.

W spisie na końcu utworów poetycznych wiersze drobne będą wymienione nie tylko wedle tytułów właściwych, ale także wedle początkowych słów, ponadto wedle tytułów mylnych, pod którymi dawniej były znane; a jeśliby wiersz miał kilka tytułów, pod wszystkimi.

Rejestr, na końcu utworów większych („Pan Tadeusz“) lub większych dzieł prozaicznych („Literatura Słowiańska“) położony, pod względem treści opierać się będzie na tych samych zasadach, co rejestr ogólny do wszystkich dzieł, w tomie ostatnim pomieszczony. Mając mianowicie na uwadze ważność swoją, skutkiem której należy do najwybitniejszych środków pomocniczych, jakich wydawca jest w stanie dostarczyć czytelnikowi czy też krytykowi, będzie musiał uwzględnić najdokładniej:

a) imiona własne osób i miejscowości, tudzież imiona pospolite, o ile zawierają materiał do rozjaśnienia biografii Poety, jego twórczości i t. d.;

b) wszystkie rzeczowo-ideowe momenty, wszystkie wyrazy indywidualnego zapatrywania się Poety na świat i człowieka, ugrupowane realnie, a w zakresie hasła chronologicznie i paralelnie, aby czytelnik i krytyk widział, jak myśli Poety o tym samym przedmiocie rozwijały się, przekształcały, nie-

kiedy nawet sprzeciwiały; w szczególności, jak się odbywało ujmowanie rzeczy od dydaktyczno-prozaicznego do poetycznego;

c) rejestr wyrazów i zwrotów charakterystycznych, mniej zrozumiałych, dialektycznych lub archaistycznych, albo może w miejsce tego słownik Mickiewicza.

B) Układ Listów.

Układ listów, które p. t. „Listy“ pomieszczone będą w tomach, idących po utworach poetycznych i prozaicznych, będzie ściśle chronologiczny. Zasadę chronologii przenosi się nad układanie korespondencji wedle adresatów (choćby zasada druga mogłaby niejednokrotnie być usprawiedliwioną), gdyż układ adresowy, jak zwykle, tak i tutaj, nie tylko rozrywałby pewne epoki życia i pewne epokowe kierunki w myślach i dążeniach Poety, ale ponadto zacierałby obraz jego całego stawania się, w listach ujawnionego. Jako podziały w zasadniczo-chronologicznym układzie znajdują się grupy listów, większe chronologiczne całości przedstawiające (np. „Listy do r. 1824“, „Listy 1824—1829 r.“ i t. d.).

Rejestr listów pod względem treści taki sam, jak rejestr, na końcu większych utworów umieszczony (zob. wyżej), obejmie ponadto:

a) spis listów wedle adresatów, chronologicznie ułożony;

b) spis listów wedle miejscowości, z których listy wysłano;

c) rejestr szczegółów, odnoszących się do twórczości Poety, do jego pism, planów i zamierzeń literackich.

C) Treść całego wydawnictwa.

Przy uwzględnieniu wszystkich, powyżej wypowiedzianych uwag, treść wydawnictwa całego, ogólnie wzięta, przedstawiałaby się, jak następuje:

DZIEŁA WSZYSTKIE

Adama MICKIEWICZA.

A) *Dzieła Polskie.*

I. *Dzieła Poetyczne.*

1. Skończone utwory oryginalne i przekłady.
2. Fragmentaryczne i niewykończone utwory z rękopisów Poety.
3. Utwory, ze spisów i odpisów obcych pochodzące, niewątpliwie Mickiewicza.
4. Utwory, Mickiewiczowi przypisywane.

II. *Dzieła Prozaiczne.*

1—4. jak Poetyczne, ponadto jako

5. Zebrane wszelkie odezwania się Mickiewicza, zachowane w spisach obcych (np. Malewskiego), w pamiętnikach i pismach cudzych, tak polskich, jak obcych (Odyńca, Goszczyńskiego, Meisnera) i t. p., opatrzone rejestrem osobnym.

B) *Dzieła Francuskie i inne, na język polski przełożone.*

I. *Dzieła Poetyczne.* 1—4. jak A) I.II. *Dzieła Prozaiczne.* 1—4. jak A) II.C) *Listy wszystkie bez względu na język.*D) *Kalendarjum biograficzne Mickiewicza.*E) *Chronologja twórczości Mickiewicza.*

U w a g a. D) i E) możnaby ściągnąć w całość.

F) *Biblijografja mickiewiczowska.*1. *Biblijografja Dziel Mickiewicza*

a) Drukowanych tak do śmierci Poety, jako też pośmiertnych.

b) Rękopiśmiennych. W obu razach z krótkiem omówieniem.

2. *Biblijografja o Mickiewiczu*, ułożona wedle epok życia i mniejszych ich rozdziałów.

3. *Biblijografja o dziełach Mickiewicza*, rozumowana.

G) *Rejestr ogólny.*

H) *Dzieła Francuskie* — w tekście francuskim. — Wstępy, aparat krytyczny, indeksy tą samą metodą wykonane, co przy tekście polskim.

I) *Biografja Mickiewicza* — jako wstęp lub zakończenie wydawnictwa.

K) *Przedmowa na czele wydawnictwa*, — w niej historia wydawnictwa i jego zasady.

Lwów, w czerwcu 1922 r.
